

Съдбовните българо-гръцки връзки

Зофия Кренц и колектив

Гръцката земя, гръцката култура и самите гръци под различни имена и от различни перспективи заемат трайно и ярко място във въображението на българите, а оттам и в българската литература – от самото ѝ възникване до съвременността. През Средновековието Византия и ромеите не са просто могъщ съсед или основен противник, а преди всичко източник на културни образци, които българите възприемат и следват. В османския период самите българи са част от „рум” или ромейския (според днешните разбирания – гръцкия) „миллет” – многонационална източноправославна общност, често дву- или триезична, населяваща етнически смесени селища. За българите през Възраждането елинизацията (*гръкоманията, гърчеенето, погърчването*) е не само всекидневие, но и ключов въпрос в националните борби. В същото време тя остава важен фактор за културното развитие, включително за литературното посредничество при възприемането на западноевропейски идеи и явления. През националната епоха след Освобождението България влиза както в конфликти, така и в съюзи с модерната гръцка държава, а днес двете страни са партньори в рамките на Европейския съюз. Логично и очаквано, през вековете българи и гръци са се сродявали – от царете и елитите до обикновените селяни.

Тази историческа взаимосвързаност оставя траен отпечатък върху българската литература, където гръцките или „гръкоманските“ образи заемат значимо място. Те не са просто етнографски детайл, а често изпълняват ролята на символи на културни сблъсъци, идентичност и трансформации. Достатъчно е да си спомним класически произведения като *Под игото* (1894) на Иван Вазов, тетралогията на Димитър Талев (*Железният светилник*, 1952; *Преспанските камбани*, 1954; *Илинден*, 1953; *Гласовете ви чувам*, 1966) или *Тютюн* (1951) на Димитър Димов, където българският и гръцкият свят се преплитат в сложна мрежа от политически, икономически, битови и социални реалности.

Романът *Бежанци* (2013) на Весела Ляхова в последните години привлича вниманието на читателите с дълбокото изследване на съдбата на българите в

Беломорието през XX век, преселени по-късно в България. Гръцко-българските взаимоотношения в книгата са преплетени на всички нива, като особено място заема мотивът за любовните връзки – трагичното привличане и в крайна сметка неосъщественото бракосъчетание между българката Елена и гърка Аргир. „Човешкият живот се ръководи от съдбата“ – така вероятно би коментирала тяхната история Катерина Хапсали.

Хапсали, българска журналистка и писателка, чието творчество се ражда след трагичната загуба на съпруга ѝ, който е грък, вярва в съдбовността. Това убеждение добре личи в книгата ѝ *Гръцко кафе*¹, където историческите и съвременните теми се съчетават с литературната фикция и границата между материалния и нематериалния свят се преминава с лекота. Размислите на главната героиня (самата Хапсали) за превратностите на живота разкриват метафизични измерения, в които природата служи само като инструмент в ръцете на митичните Мойри – гръцките богини на съдбата, дъщери на Зевс и Темида. Именно те определят участието на хората, като решават кога и къде да се преплетат нишките на живота, а също и момента, в който да ги прекъснат.

В историята на Хапсали водата се оказва любим атрибут на трите богини. Символизираща живота, жизнеността и непредсказуемостта, водната стихия чертае пътищата на героите, давайки им нов живот или отнемайки настоящия. Чешмите, подобно на мегдана и хорото, са място за срещи и евентуално влюбване на девойки и ергени. Както отбелязва изследователката на българския фолклор Лилия Старева: „Място за срещи има и във всеки делник – на чешмата, при реката... Сама по себе си граница и магия, водата ставала гранична и магическа и за младите“². Не по-различно е и за младите Запрян и Катерина, пралядо и прабаба на главната героиня на книгата *Гръцко кафе*. Именно благодарение на градската чешма с минерална вода, намираща се в центъра на Горна Джумая (днес: Благоевград), влюбените можели да се срещнат.

Ако не била тази лековита вода, Ахилеа му, кой знае – може би високочелата Катерина щяла да стане самарджийска съпруга! Но явно наядите, тези палави изворни нимфи, имали други планове.

На най-топлата от всички минерални чешми в града имотната Катерина срещнала Запрян – бедния обуцарски калфа, дето вечер затварял с песни и другарски

---

¹ К. Хапсали, *Гръцко кафе*, София 2021, с. 42.

² Л. Старева, *op. cit.*, с. 130.

къотеци кръчмите. Не знам какво са си казали, а и да знаех – нямаше да ти кажа, от срам! Легенди се носят за страстта на тези двамата³.

Красивата Катерина, сираче от тогавашната османска Янина, решава да направи нещо, което в обичайното право се смята за тежко престъпление и обида за сватовете – да избяга от сватбата. Или по-точно, тя избягва от църква, където малко преди това е станала съпруга на богат занаятчия. Без да обръща внимание на позора, който ще донесе на себе си и на роднините си, тя се качва на коня на един млад комита и заминава с него за, намиращото се над Горна Джумая, село Делвино, за да поиска благословия от местния духовник.

– Ще ни ожениш ли, попе? – по-скоро му заповядал, отколкото го попитал Запрян.

Поп Станой си погладил брадата. Бре!

– Не мога, Запро, не мога. Тази жена говореха, че се омъжва днес сутринта... Ей го и пръстена на ръката и! Не мога, пожали ме, грях е пред Бога! Омъжена е вече, не мога!⁴

Героите на Хапсали не получават одобрение за избора си от местната общност, а въпреки неравностойния си произход и икономическо положение избират съдба, определена от Мойрите. С това авторката подчертава, че брачното съчетание може да се противопоставя на патриархалния ред. Катерина и Запрян, чийто род идва от земите около Солун, са първото поколение, което нарушава установените социални норми, променяйки по този начин съдбата на децата си, за които бракът е избор, мотивиран от сърцето, а не от волята наложена от сватовете.

Горноджумайската (а по-късно и Благоевградската) област, описана в разказа на Хапсали, е жив район, изпълнен с човешки смях, но и с много нещастия. Въпреки че авторката се съсредоточава основно върху историята му през първата половина на ХХ век, разказът ѝ далеч не се ограничава до сухите описания, характерни за учебниците по история. Вместо това, тя поставя на преден план обикновените на пръв поглед истории на местните жители, които са не само свидетели, но и участници в сътресенията на ХХ век – Горноджумайското въстание, Балканските и Световните войни и създаването на Народна република България. В текста обаче няма патос или

---

³ К. Хапсали, *op. cit.*, с. 42.

⁴ *Ibidem*, с. 45.

прекомерно възхваляване на велики герои, макар и да присъства възхищение към тяхната непоколебимост и смелост.

В романа на Хапсали няма безупречни герои. Разказвайки историята на мъжете, авторката представя и женската гледна точка – тази на техните съпруги, дъщери и внучки. Те са силни и изобретателни жени, които трябва да се справят с отсъствието на съпрузите си, с тяхната аподиктична и жестока природа, но също и с любовта и нуждата от саможертва. *Гръцко кафе* е и комплексно описание на големите политически промени и на едно балканско общество на ръба на революцията, което, вкопчено в старите традиции, трябва да се поддаде на настъпващите промени, като по този начин приеме нова идентичност.

В интервютата си Хапсали не крие, че Благоевград и околностите му са близки до сърцето ѝ⁵. Именно тук семейството на писателката пуска корени и също участва в събитията, описани в книгата. Поколенческата памет и спомени, както и личната връзка на Хапсали с Благоевград, са определили финия начин, по който е представен темпераментът на града, в чието описание авторката вплита характерни елементи от пейзажа и местните събития. След прочитането на книгата си струва да се разходите по калдъръмените улици на квартал „Вароша” и да посетите катедралата в ренесансов стил „Въведение Богородично”, където героинята на романа Катерина се омъжва за първи път и откъдето е отвлечена от своя любовник и бъдещ съпруг Запрян. Следвайки по-нататъшните следи от биографиите на героите, ще стигнем до самия център на града, по-точно до читалище „Никола Вапцаров”. В него някога се е помещавал първият в града киносалон, управляван от екстравагантен арменец. Този необикновен храм на кинематографията е бил не само място на любовни срещи и първи влюбвания, но и пространство на първа среща с изкуство и духовно просветление, което за Катерина, Запрян и техните близки се оказва прозорец към един съвсем различен свят, може би променящ напълно съдбата на някои от тях. Днес киното се намира на няколко улици по-надолу, в по-нов, модернизирани вариант, а на негово място се е преместила камерната опера.

Водени от пакостливите Наяди, неведнъж ще пресечем Бистрица – непредсказуема река, която обърква човешките съдби. Без да се взимат под внимание

---

⁵ П. Кимчева, *Катерина Хапсали: „Благоевград е част от географията на сърцето ми”*, Българско национално радио, 28.02.2022, <https://bnr.bg/blagoevgrad/post/101777524/katerina-hasaliblagoevgrad-e-chast-ot-geografiata-na-sarceto-mi>, достъп: 11.01.2024.

изкуствените язовири и въображаемите граници, тя започва своето течение от върховете на Рила и завършва със Струма в Егейско море. Няма да открием обаче чешмата на влюбените или кръчмата „Дончо Дунав“ – свидетелка на празнуването на победите и пораженията. С развитието на градската инфраструктура тези свидетелства за някогашния облик на града са изчезнали. Затова Хапсали греши – единственото ограничение в живота е човешката (не)памет.

За финал нека цитираме думите на самата Катерина Хапсали:

Често уж невидимите връзки са най-здрави. Не ги забелязваме на пръв поглед, понякога се вторачваме да ги видим, а те се оказват по-силни от дебело въже... В случая с българите и гърците това въже е изплетено от историята, подсилено е от трогателните сходства в манталитета, преплетени в него са безброй лични съдби. И любов има в тази яка плетка, и огромни подозрения, и омраза, и онова типично балканско желание да превъзхождаш съседа, без значение на каква цена. Трогателно е колко упорито понякога бягаме едни от други, само за да попаднем отново в капана на неминуемата ни свързаност⁶.

Библиография:

Кимчева Петрана, *Катерина Хапсали: „Благоевград е част от географията на сърцето ми”*, „Българско национално радио”, 28.02.2022, <https://bnr.bg/blagoevgrad/post/101777524/katerina-hasali-blagoevgrad-e-chast-ot-geografiata-na-sarceto-mi> (достъп: 11.01.2024).
Старева Лилия, *Български обичаи и ритуали*, София 2005.
Хапсали Катерина, *Гръцко кафе*, София 2021.

---

⁶ <https://azcheta.com/katerina-hapsali-lyubovta-kam-detsata-ni-dvizhi-koleloto-na-istoriyata/>